

НИКИФІР ГРИГОРІЙВ ТА ЙОГО СПАДЩИНА В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

NIKIFIR GRIGORIYV AND ITS HERITAGE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF MODERN RESEARCHERS

У статті висвітлено праці українських дослідників, які вивчали наукову спадщину визначного українського педагога, громадського діяча, ученого Никифора Яковича Григорієва (1883–1953 рр.). У працях охарактеризовано внесок педагога в процес українізації освітнього процесу під час його перебування на посаді міністра освіти Української Народної Республіки в кабінеті голови Ради народних міністрів В. Голубовича. Проаналізовано внесок педагога в запровадження навчання українською мовою та викладання українознавчих предметів. Розкрито діяльність Н. Григорієва в еміграції, висвітлено умови створення одного із провідних часописів у Празі «Нова Україна», проаналізовано діяльність Українського Громадського Комітету, Української Господарської Академії в Подєбрадах.

Ключові слова: Никифір Григорієв, педагогічна діяльність, педагогічна спадщина, історіографічний аналіз, громадська та наукова діяльність.

В статье освещены труды украинских исследователей, изучавших научное наследие выдающегося украинского педагога, общественного деятеля, ученого Никифора Яковлевича Григориева (1883–1953 гг.). В работах охарактеризован вклад педагога в процесс украинизации образовательного процесса во время его пребывания на посту министра образования Украинской Народной Республики в кабинете председателя Совета народных министров В. Голубовича. Проанализирован вклад педагога в введение обучения на украинском языке и преподава-

ние украиноведческих предметов. Раскрыта деятельность Н. Григориева в эмиграции, освещены условия создания одного из ведущих журналов в Праге «Новая Украина», проанализирована деятельность Украинского Общественного Комитета, Украинского Хозяйственной Академии в Подєбрадах.

Ключевые слова: Никифор Григорьев, педагогическая деятельность, педагогическое наследие, историографический анализ, общественная и научная деятельность.

The article covers the works of Ukrainian researchers who were engaged in the coverage of the scientific heritage of a prominent Ukrainian educator, public figure, scientist Nikifor Yakovlevich Grigoriev (1883–1953). The writings describe the contribution of the teacher to the process of Ukrainianization of the educational process, during his tenure as Minister of Education of the Ukrainian People's Republic in the office of the Chairman of the Council of Ministers V. Golubovych. The contribution of the teacher to the introduction of teaching in the Ukrainian language and teaching of Ukrainian studies subjects is analyzed. The work of N. Grigoryev in the emigration was revealed and the conditions for the creation of one of the leading periodicals in Prague "New Ukraine" were highlighted, the activities of the Ukrainian Public Committee were uncovered, and the activities of the Ukrainian Business Academy in the Podєbradah were analyzed.

Key words: Nikifir Grigoryev, pedagogical activity, pedagogical heritage, historiographical analysis, public and scientific activity.

УДК 37(477) (092): 001.8

Моргай Л.А.,
аспірант,
викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна переоцінка та введення в науковий обіг педагогічних ідей українських освітніх діячів кінця XIX – початку XX ст. зумовлені освітніми реформаційними процесами сьогодення, які потребують ретельного вивчення, творчого осмислення та впровадження в практику кращих надбань української освіти та педагогіки.

Вивчення історико-педагогічних досліджень є актуальним питанням історіографії проблеми сучасних наукових доробків. На думку науковців, «історіографія – це системний аналіз та узагальнення великого масиву літератури для відтворення розвитку певного історичного періоду» [7, с. 8]. Історіографію з педагогіки становить значна кількість джерел. Вона узагальнює та систематизує розвиток знань про історико-педагогічний процес, дозволяє також з'ясувати внесок дослідників у педагогічну науку та прогнозувати розвиток науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове осмислення громадської та публіци-

стичної діяльності Никифора Яковича Григорієва представлено в наукових дослідженнях О. Сухомлинської, О. Сухобокової, Л. Пироженко, Т. Бевз, Т. Бондаренко, Я. Калакура, Я. Звенигора, О. Кудлай, І. Старенький та ін. проте, як показав аналіз джерел, тривалий час інформація про педагога була недоступною, але із здобуттям статусу незалежності України ім'я й ідеї педагога стали об'єктом уваги наукової спільноти.

Мета статті – ознайомитися з оцінками сучасних дослідників інтелектуальної спадщини Никифора Григорієва.

Виклад основного матеріалу. О. Сухобокова в статті «Никифор Григорієв: формування світогляду, початки громадсько-політичної діяльності» (2004 р.) докладно висвітлює проблеми формування світогляду Н. Григорієва та початки громадсько-політичної діяльності педагога. В основі її дослідження – архівні матеріали, значну частину інформації взято з «Автобіографічного нарису» Н. Григорієва. Автор висвітлює педагогічну діяльність педагога на тлі громадсько-політичної.

Бердичівський період у житті педагога свідчить про його активну діяльність для українського суспільства [20].

У праці Л. Пироженко «Григоріїв Ничипір Якович» (2008 р.) детально описані дитячі роки педагога, подано оцінку навчання педагога в школі та після неї. Автор називає людей, які відіграли вагомий роль у становленні Н. Григоріїва як особистості та педагога, зокрема Т. Осадчого, який прищепив йому бажання навчатися та навчати інших. У статті описані етапи вчителювання в початкових школах у містах Сквирі (вересень 1904 – травень 1904 рр.), Бердичів (1904–1906 рр.), Літин (1906–1907 рр.), Кам'янець-Подільський (1907–1917 рр.) [13].

Л. Пироженко в статті «Педагогічний портрет у номері: Ничипір Григоріїв» (2005 р.) аналізує початок педагогічної діяльності Н. Григоріїва, зокрема його методику викладання історії в школі. Названі праці педагога, написані під час його вчителювання в школі й еміграційної діяльності [14].

Академік О. Сухомлинська в статті «Григоріїв Ничипір Якович (1883–1953 рр.). Педагог, громадський і політичний діяч» (2005 р.) на основі архівних матеріалів проаналізувала життєвий шлях педагога. Вона зосередила особливу увагу на педагогічній та викладацькій діяльності Н. Григоріїва, проаналізувала праці, написані в 1911–1920 рр., описала діяльність педагога як міністра освіти Української Народної Республіки в 1918 р. [22].

О. Сухобокова в статті «Національно-освітня праця Никифора Григор'єва: 1904–1915 рр.» (2006 р.) висвітлює діяльність Н. Григоріїва як суспільствознавця і публіциста. Автор зауважує, що як освітянин і просвітник педагог сформувався ще в 1902–1907 рр. на засадах російського народництва. Найбільше праць педагога написано та вийшли друком у 1917 р. – на початку 1950-х рр. У статті наголошено на тому, що педагог розглядав освітню діяльність не лише як засіб поширення знань, але і як один із провідних чинників національного виховання для незалежної української держави [19].

У статті «Крізь епоху війн і революцій: Н.Я. Григоріїв – видатний діяч українського національного руху» (2008 р.) О. Сухобокова ґрунтовно описала кожний період його педагогічної діяльності, охарактеризувала участь педагога в товариствах, ним заснованих. Так, у м. Бердичеві та м. Літині педагог засновує «Товариство грамотності» (1904 р.), бібліотеку-читальню (1904 р.). У Кам'янець-Подільському Н. Григоріїв ініціює заснування «Товариства українських поступовців» (1910 р.). Автор детально охарактеризувала Н. Григоріїва як публіциста й літератора-просвітника, зокрема, проаналізувала його дописи до газет «Подільнин» (1909, 1910, 1911 рр.),

«Подольские новости» (1911 р.), журналів «Маяк» (1913 р.), «Світло» (1911, 1912 рр.), «Рідний край» (1912 р.) та ін [18].

Найбільше інформації про цей етап можна дізнатися з дисертаційного дослідження О. Сухобокової «Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н.Я. Григоріїва» (2008 р.). У праці чітко структуровано й описано всі віхи діяльності Н. Григоріїва, зокрема педагогічну та викладацьку діяльність. Дослідження ґрунтується на архівних даних. Охарактеризовано праці педагога, його участь в Українській національній революції та діяльність в еміграції [17].

У праці «Невтомний народник Ничипір Якович Григоріїв» (2010 р.) Т. Бондаренко висвітлює початок педагогічної діяльності та формування національної свідомості Н. Григоріїва, його цікавість до українського народу, його історії, традицій, звичаїв. У статті детально охарактеризована культурно-просвітницька діяльність педагога, хронологічно подані події його життя: вступ Н. Григоріїва до партії соціалістів-революціонерів; публікація його праць, як-от «Мораль» (1911 р.) [5], «Історія українського народу» (1915 р.) [11], «Про навчання дітей рідної історії» (1917 р.) [6].

У статті «Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (доби Центральної Ради): персональний склад» (2012 р.) О. Кудлай охарактеризувала різні аспекти Української революції 1917–1921 рр., проблеми політичної й соціальної історії, культурного життя в добу визвольних змагань. Автор подає характеристику діяльності визначних діячів тієї доби, Н. Григоріїва також. У статті висвітлено діяльність педагога під час виконання обов'язків міністра освіти в уряді Б. Матроса в 1919 р., подано оцінку діяльності Н. Григоріїва на посаді керівника пресової служби Армії Української Народної Республіки (далі – УНР) [9].

У статті «Діяльність подільського духовенства зі збереження архівної спадщини на території Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст.» (2013 р.) І. Старенький висвітлює внесок Н. Григоріїва в розвиток архівної спадщини на початку XX ст. Зазначає, що як міністр освіти УНР у 1919 р. Н. Григоріїв запропонував Закон «Про державну охорону пам'яток старовини і мистецтва», який передбачав заснування губернських архівних комісій та створення шкіл на зразок французької «Ecole des chartes» («Школа статутів») [15].

Я. Звенигора в статті «Міністр освіти УНР мав псевдонім... «Наш»» (2016 р.) розкрив діяльність Н. Григоріїва в національно-визвольному русі України. 1918 р. Н. Григоріїв стає міністром освіти в уряді В. Голубовича, а за Гетьманату працює на посаді члена Українського Національного Союзу. 1919 р. – член Трудового Конгресу, керівник пресової служби Армії УНР, член ЦК УПСР, виступав проти боротьбистів. Стати міністром освіти Укра-

їни уродженцю Черкащини допомогло невміння лаятися, як зазначав автор статті [8].

У монографії «Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР)» (1999 р.) Т. Бевз здійснила спробу відтворити передумови перших груп і організацій за участю Н. Григорієва. Автор висвітлила участь педагога в «Київському товаристві грамотності» – єдиному легальному товаристві, де можна було проаналізувати українські твори (1905 р.), подала інформацію про участь Н. Григорієва в товаристві «Просвіта» (1907 р.) та в очолюваному ним нелегальному гуртку «Товариство українських поступовців» (1910 р.) [1].

У монографії «Н.Я. Григорієв – політик і вчений» (2003 р.) Т. Бевз на основі архівних матеріалів та документів показала процес формування світогляду та різноманітні аспекти громадсько-політичної і наукової діяльності Н. Григорієва, участь його в Українській революції та Українській партії соціалістів-революціонерів [2].

Л. Пироженко в статті «Н.Я. Григорієв – автор навчальних книг з історії України» (2000 р.) проаналізувала науково-публіцистичні праці Н. Григорієва з історії України періоду УНР, зокрема, праці «Історія України» (1919 р.), «Про навчання дітей рідній історії» (1917 р.), «Історія України, виложена народними думами та піснями» (1919 р.), «Історія українського народу» (1919 р.) [12].

У статті «Никифор Григорієв: про навчання дітей рідній історії» (2004 р.) О. Сухобокова аналізує праці Н. Григорієва з історії України та зауважує його переконання про важливість вивчення закордонної історії. Педагог є автором кількох підручників із всесвітньої історії: «Всесвітня історія», «Середні віки», «Нові часи». О. Сухобокова вказує на ще один важливий чинник у формуванні свідомості педагога – вивчення рідної мови. Читаючи лекції, педагог розробив концепцію шкільної методики викладання рідної мови, описав її в окремій праці «Методика навчання рідної мови» (імовірно, 1917 р.) [21].

Монографія Т. Бевз «Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н. Григорієва)» (2004 р.) є продовженням попередньої праці автора «Н. Григорієв – політик і вчений». Наукове дослідження виконано на основі великої кількості архівних матеріалів, документів та праць Н. Григорієва, значна частина яких уперше введена до наукового обігу. Проаналізовано низку праць Н. Григорієва, зокрема: «Якої республіки треба бідним людям?» (1917 р.), «Хто ми і що нам треба?» (1917 р.), «Фатальна помилка революції» (1921), «Спогади «Руїнника» про те, як ми руйнували тюрму народів, а будували свою хату» (1934 р.) та ін.; також подано визначення, запропоновані Н. Григорієвом, понять «менталітет», «нація», «революція», «державна», «народознавство» [3].

О. Сухобокова в статті «Український робітничий університет у Празі (1927–1931 рр.)» (2007 р.) знайомить нас з історією та роботою зазначеного закладу (1927 р.), до складу якого входив Н. Григорієв. 1929 р. педагог стає директором університету. Унікальність університету як першого українського освітнього закладу полягала в дистанційному навчанні [23].

У праці Т. Бевз «Українська еміграція у контексті політики коренізації» (2006 р.) охарактеризовано політику українізації, яка була тісно пов'язана з діяльністю української еміграції. Зміст українізації полягав у залученні корінного населення до державного й господарського будівництва, урахуванні національних чинників у кадровій політиці, вивченні національних обрядів і звичаїв; соціально-політичних та історико-побутових умов населення; українізації шкіл, вищих навчальних закладів і видавничої справи та ін. Висвітлено становище української еміграції та діяльність Н. Григорієва цього періоду. Також подано значну кількість інформації з фондів та архівів, зокрема з листів Н. Григорієва до М. Шаповала, в яких педагог пише про еміграцію та закликає українську інтелігенцію відстоювати свої права [4].

Відомий історик Я. Калакура в книзі «Українська історіографія: Курс лекцій» (2012 р.) характеризує доробок провідних істориків, педагогів та висвітлює їхній внесок у розвиток української діаспори. Просвітники створювали українські центри, навчальні заклади, де готували майбутню еліту українського народу. До когорти просвітників належить і Н. Григорієв, у книзі висвітлено його діяльність у Празі, заснування ним щомісячника «Нова Україна» (1925–1926 рр.), головним редактором якого він був. Н. Григорієв відстоював ідеї національно-державної незалежності України, про що свідчать праці «Підстави української національно-державної політики» (1923 р.), «Українська боротьба за державу в роках 1917–1929. Чому українці не вдержали своєї держави?» (1934 р.) та ін. [10].

Досить докладно часопис «Нова Україна» проаналізовано в статті О. Сухобокової «Часопис «Нова Україна» у Празі (1922–1928 рр.): до 90-ї річниці від заснування» (2013 р.) – від умов створення діяльності одного із провідних українських часописів у Чехословаччині 1920-х рр. «Нова Україна» до стану української еміграції. Н. Григорієв редагував чужі статті, написав понад 50 праць для часопису протягом 1922–1927 рр., у 1927 р. він стає головним редактором [24].

Висновки. Отже, актуальність та значущість особистості Н. Григорієва, його спадщини (кінець XIX ст. – початок XX ст.) незаперечна. Сучасні дослідники написали вагому колекцію праць про педагога. Досить ґрунтовно вивчалася його спадщина як просвітника, історика, міністра освіти

Української Народної Республіки, доктора соціології, журналіста.

Перспективами подальших розвідок на пряму є дослідження творчої діяльності сина Никифора Григорієва – Мирослава Григорієва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бевз Т. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР). Київ : ІПіЕНД, 1999. 272 с.
2. Бевз Т. Н.Я. Григорієв – політик і вчений : монографія. Київ : ІММБ, 2002. 285 с.
3. Бевз Т. Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н. Григорієва). Київ : ІПіЕНД, 2004. 248 с.
4. Бевз Т. Українська еміграція у контексті політики коренізації. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_29/bevz_ukrainska.pdf.
5. Григорієв Н. Мораль (природа, зміст, історія та норми її). Санкт-Петербург, 1912.
6. Григорієв Н. Про навчання дітей рідної історії. Київ, 1917. 191 с.
7. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А.П.Н., 2002. 224 с.
8. Звенигора Я. Міністр освіти УНР мав псевдонім... «Наш». URL: <http://cossackland.org.ua/2016/09/01/ministr-osvity-unr-mav-psevdonim-nash/13>.
9. Кудлай О. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (доби Центральної Ради): персональний склад. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&l21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_met a&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=revol_2012_7_242.
10. Калакура Я. Українська історіографія : Курс лекцій. Київ : Генеза, 2012. 512 с.
11. Наш Гр. Історія українського народу. Київ : Богдана, 1993. 248 с.
12. Пироженко Л. Н.Я. Григорієв – автор навчальних книг з історії України. *Історія в школі*. 2000. № 2. С. 2–6.
13. Пироженко Л. Григорієв Ничипір Якович. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/1216/>.
14. Пироженко Л. Педагогічний портрет у номері: Ничипір Григорієв. *Директор школи. Україна*. 2005. № №1–2. С. 92–96.
15. Старенький І. Діяльність подільського духовенства зі збереження архівної спадщини на території Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_1/16.pdf.
16. Старенький І. Церковно-історичне краєзнавство: витоки та сучасний дискурс. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_1/16.pdf.
17. Сухобокова О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н.Я. Григорієва (1883–1953 pp.). Рукопис.
18. Сухобокова О. Кризь епоху війн і революцій: Н.Я. Григорієв – видатний діяч українського національного руху. URL: <http://petlura.poltava.ua/2012/01/02/kriz-epohu-vijn-i-revoljutsij-n-ya-hryhorijiv-vydatnyj-diyach-ukrajinskoho-natsionalnoho-ruhu/>.
19. Сухобокова О. Національно-освітня праця Никифора Григор'єва: 1904–1915 pp. *Шевченківська весна* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. Київ. 2006. Вип. IV. С. 354–357.
20. Сухобокова О. Никифор Григорієв: формування світогляду, початки громадсько-політичної діяльності. *Наукові записки з української історії* : збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2004. Вип. 15. С. 120–125.
21. Сухобокова О. Никифор Григорієв: про навчання дітей рідній історії. *Рідна школа* : щомісячний науково-педагогічний журнал. 2004. № 4. С. 50–54.
22. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 43.
23. Сухобокова О. Український робітничий університет у Празі (1927–1931 pp.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12582/19-Sukhobokova.pdf?sequence=1>.
24. Сухобокова О. Часопис «Нова Україна» у Празі (1922–1928 pp.): до 90-ї річниці від заснування. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/85846>.